

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta

Katedra fyzickej geografie a geoinformatiky

Ochrana prírody a krajiny v európskom kontexte

Mgr. Marta Nevřelová, PhD.

Prírodovedecká fakulta UK v, Bratislava

TEXT K PREDNÁŠKE

2023

Úvod

Slovensko patrí svojimi prírodnými hodnotami k najbohatším krajinám Európy. Vysokú biodiverzitu podmieňuje jeho geografická poloha na rozhraní medzi Karpatmi a Panónskou nížinou, zložitá geologická stavba, veľká rôznorodosť geomorfologických, pôdných, hydrologických a klimatických pomerov.

K vysokej hodnote územia Slovenska z hľadiska biodiverzity prispieva najmä rozmanitosť biotopov, t. j. životného prostredia organizmov. Lesy pokrývajú značnú časť územia Slovenska (viac ako 40 %). Možno tu nájsť rozsiahle plochy zachovalých pôvodných lesných porastov. Mozaiku prírodnej krajiny dotvárajú krovinné, lúčne, vodné či mokradové biotopy.

Vstupom do Európskej únie Slovensko prijalo európsky systém ochrany prírody prostredníctvom vybudovania sústavy chránených území známych pod názvom Natura 2000, ktorá vytvorila nové podmienky na ochranu našich vzácných území.

Čo je Natura 2000?

Natura 2000 symbolizuje ochranu prírodných hodnôt Európskej únie. Natura 2000 je názov sústavy chránených území členských štátov EÚ, ktorej cieľom je zachovať prírodné dedičstvo významné pre EÚ ako celok a nielen pre príslušné členské štáty.

Natura 2000 predstavuje sústavu chránených území európskeho významu vyhlásených na ochranu biotopov, živočíchov a rastlín, ktoré sú na území členských štátov EÚ vzácné alebo ohrozené.

Natura 2000 je teda európskou sústavou chránených území, ktorú členské štáty Európskej únie vyhlasujú pre zachovanie najcennejších a ohrozených druhov a biotopov Európy.

Legislatívna podpora sústavy Natura 2000

Členské štáty EÚ sa pri tvorbe tejto sústavy riadili legislatívou, ktorá je pre ne záväzná. Jej základ v oblasti ochrany prírody tvoria dve smernice:

- smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/147/ES z 30. novembra 2009 o ochrane voľne žijúceho vtáctva - (kodifikované znenie),
- smernica o ochrane biotopov (smernica Rady 92/43/EHS z 21. mája 1992 o ochrane prirodzených biotopov a voľne žijúcich živočíchov a rastlín).

Tieto právne predpisy predstavujú najkomplexnejšiu právnu normu na ochranu prírody vo svete. Po vstupe Slovenskej republiky do EÚ sa obe smernice v plnej miere uplatňujú aj u nás.

Smernice sú zákony Európskeho spoločenstva. Každá smernica určuje aktivity, ktoré sa viažu na konkrétne termíny. Dôležitý je cieľ smernice a každý členský štát si zvolí spôsob, akým ju v stanovenej lehote začlení do svojho právneho systému. Na napĺňanie smerníc Európska komisia zriaďuje rôzne fondy, z ktorých môžu členské štáty čerpať finančné prostriedky. Ak štát nepostupuje v súlade s danými cieľmi a termínmi, prípad sa môže riešiť na Európskom súdnom dvore a štátu môže byť uložená pokuta.

Smernica o vtáko

Smernica o vtáko

Smernica chráni všetky pôvodné európske druhy, a to počas celého ich života, teda vajcia, mláďatá a hniezda. Okrem toho chráni aj biotopy, na ktoré sa jednotlivé druhy vtákov viažu. V praxi to znamená, že nikto nesmie usmrcovať, odchytať alebo inak poškodzovať žiaden vtáčí druh ani jeho hniezda a biotop, v ktorom žije. Zvláštny režim sa uplatňuje v prípade, ak ide o druhy, na ktoré sa môže poľovať. Smernica uvádza zoznam 181 druhov a poddruhov vtákov, pre ktoré sa spolu so sťahovavými vtákmi musia vyčleniť špeciálne chránené územia: chránené vtáacie územia.

Pri ochrane európsky významných druhov vtákov a ich biotopov sú určené pravidlá regulujúce činnosti, ktoré ich vážne ohrozujú, v záujme toho, aby:

- nedochádzalo k úmyselnému zabíjaniu, poškodzovaniu a obmedzovaniu žiadneho vtáčieho druhu,
- nedochádzalo k úmyselnému poškodzovaniu hniezd a hniezdných biotopov vtákov,
- sa dôsledne rešpektovali pravidlá hospodárenia a správania v chránených vtáčích územiach,
- sa nezákonne neodoberali a nechovali v zajatí žiadne druhy voľne žijúcich vtákov,
- sa lovili len druhy, na ktoré sa môže poľovať,
- sa obchodovalo len s druhmi, ktoré sa môžu uviesť na trh,
- sa nepoužívali otrávené návnady, pasce ani iné zakázané spôsoby lovu a odchyty vtákov.

Smernica o biotopoch

Smernica o biotopoch bola prijatá na ochranu biotopov, druhov rastlín a živočíchov, ktoré sú výnimočné z hľadiska EÚ. Predmetom ochrany sú v prvom rade biotopy, rastliny a živočích, ktorých zachovanie je významné v európskom kontexte:

- biotopy, ktorým hrozí zánik v ich prirodzenom areáli rozšírenia alebo majú malý areál, prípadne predstavujú výnimočné príklady európskych biotopov. Špeciálny dôraz sa kladie na prioritné biotopy. V súčasnosti sa v rámci EÚ chráni 198 typov biotopov, z toho je 65 prioritných. Na Slovensku sa z nich vyskytuje 63 typov biotopov, z čoho 22 sa zaraďuje medzi prioritné.
- biotopy chránených druhov, ktoré možno efektívne chrániť iba v prípade zachovania celého ich biotopu. Aj v tomto prípade sa zdôrazňuje ochrana prioritných druhov rastlín a živočíchov.
- druhy rastlín a živočíchov, ktoré sú ohrozené alebo sa postupne stávajú ohrozenými, rovnako ako druhy, ktoré sú veľmi vzácne a vyskytujú sa len v niektorých oblastiach Európy.

Smernica o biotopoch obsahuje zoznam viac ako 200 chránených druhov živočíchov a 500 druhov rastlín, ktoré si vyžadujú zvýšenú pozornosť v celoeurópskom meradle. Z nich sa na Slovensku vyskytuje 109 druhov živočíchov a 39 druhov rastlín.

Pri ochrane európsky významných druhov a biotopov sú určené pravidlá, ktoré zamedzujú:

- zámerné vyrývanie, zber, vyrezávanie, vytrhávajúce alebo ničenie chránených rastlín vo voľnej prírode,
- úmyselný odchyt a zabíjanie jedincov,
- úmyselné vyrušovanie chránených jedincov počas obdobia rozmnožovania, výchovy mláďat, zimného spánku a migrácie,
- úmyselné poškodzovanie a zber vajec v prírode,
- poškodzovanie alebo ničenie území vhodných na rozmnožovanie a odpočinok,
- držbu, pestovanie rastlín a chov živočíchov na účely obchodovania s nimi.

Na chránených územiach je ochrana druhov a biotopov nadradená nad všetky ostatné ľudské činnosti. Neznamená to, že tam je ľudská činnosť úplne vylúčená. Ide skôr o to, aby sa pre konkrétne chránené územie vypracoval program starostlivosti, kde bude presne uvedené, čo sa v záujme dlhodobej ochrany území smie a čo sa nesmie vykonávať. Poľnohospodári môžu naďalej hospodáriť na chránených územiach, obmedzenia sa týkajú používania hnojív, pesticídov a spôsobu hospodárenia. Straty spôsobené týmito obmedzeniami sa kompenzujú v súlade s platnými právnymi predpismi.

Ochrana území sústavy NATURA 2000

Princípom ochrany území sústavy Natura 2000 je ochrana ich prírodných hodnôt, berúc do úvahy vedecké, ekonomické, sociálne a kultúrne požiadavky, regionálne a miestne danosti. Cieľom nie je potlačiť ľudské aktivity na týchto územiach. V mnohých prípadoch sú práve ľudské aktivity na ochranu prírody nevyhnutné, musia však zostať v súlade s jej cieľmi. Ako príklad možno uviesť kosenie a pasenie niektorých typov lúk, ktoré výrazne prispievajú k ochrane ohrozených druhov rastlinných spoločenstiev.

Myšlienka sústavy Natura 2000 nie je založená na reštrikčnej ochrane lokalít zameranej proti verejnosti, ale práve naopak, na aktívnej spolupráci s miestnymi obyvateľmi. Podstatou ochrany je spolupráca ochrancov prírody, poľnohospodárov a lesníkov spolu s ďalšími záujmovými skupinami a jednotlivcami.

Spolupráca všetkých záujmových skupín a ich účasť v celom procese je hlavným kľúčom k úspešnej starostlivosti o tieto územia a vytvára pocit spoločnej zodpovednosti za ich ochranu. Je nevyhnutné, aby každý pochopil dôvody, prečo práve jeho územie je navrhnuté do sústavy Natura 2000.

Aké územia tvoria sústavu Natura 2000?

Sústavu Natura 2000 tvoria dva typy území:

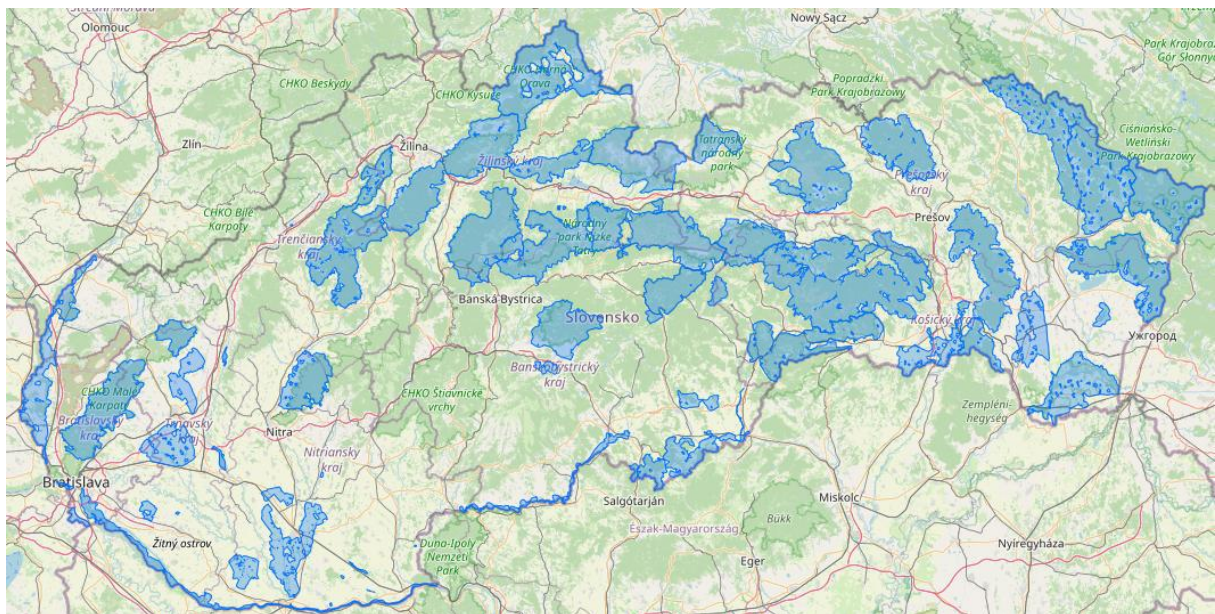
- osobitne chránené územia (Special Protection Areas, SPA) - vyhlasované na základe smernice o vtákoch - v národnej legislatíve: CHVÚ (chránené vtáčie územia);
- osobitné územia ochrany (Special Areas of Conservation, SAC) - vyhlasované na základe smernice o biotopoch - v národnej legislatíve: ÚEV (územia európskeho významu) - pred vyhlásením, po vyhlásení je územie zaradené v príslušnej národnej kategórii chránených území.

CHVÚ (Chránené vtáče územie) predstavuje biotopy druhov vtákov európskeho významu a biotopy sťahovavých druhov vtákov. Účelom vyhlásenia CHVÚ je zabezpečenie prežitia a rozmnožovania týchto druhov.

Chránené vtáče územia (CHVÚ) boli v rámci Slovenska vymedzené pre 81 druhov vtáctva. Patria medzi ne napríklad orol skalný, sokol sťahovavý, výr skalný, bocian biely, bocian čierny, hlucháň hôrny, rybárik riečny, strakoš obyčajný.

Aktualizovaný národný zoznam CHVÚ (schválený vládou Slovenskej republiky a predložený európskej komisii) obsahuje 41 CHVÚ, ktoré zaberajú 26,2% z celkovej rozlohy Slovenskej republiky.

CHVÚ sú chránené územia podľa § 26 zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov. Platí v nich prvý stupeň ochrany a tzv. zakázané činnosti, ktoré sú vymenované v jednotlivých vyhlasovaných predpisoch. Na základe poznatkov z mapovania a monitoringu výberových vtáčích druhov bol pre jednotlivé CHVÚ definovaný aktuálny (priaznivý/nepriaznivý) stav týchto druhov ako základný podklad na vypracovanie programov starostlivosti.

Obr.1: Zoznam chránených vtáčích území obsahuje 41 území, ktoré zaberajú 26,2 % z celkovej rozlohy Slovenska. Prvými vyhlásenými CHVÚ boli v roku 2005 Horná Orava, Malé Karpaty a Lehnice. (zdroj: ŠOP SR, 2023)

ÚEV (Územie európskeho významu) je územie tvorené jednou alebo viacerými lokalitami, na ktorých sa nachádzajú biotopy európskeho významu, na ochranu ktorých sa vyhlasujú chránené územia.

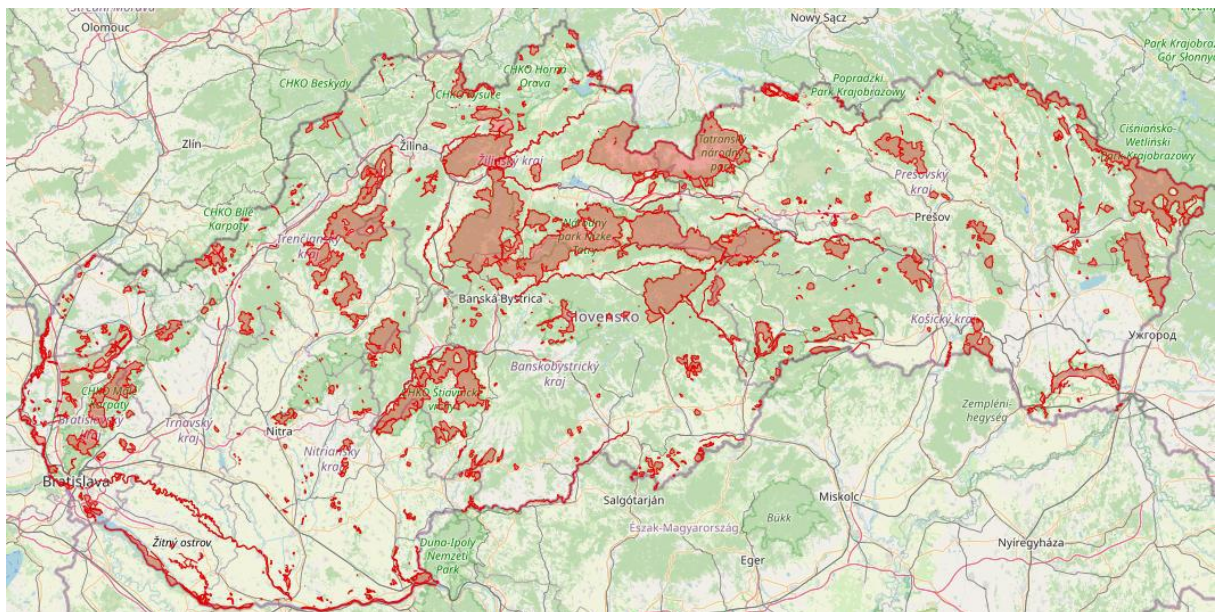
Územím európskeho významu sa rozumie územie v SR tvorené jednou alebo viacerými lokalitami:

a) na ktorých sa nachádzajú biotopy európskeho významu alebo druhy európskeho významu, na ochranu ktorých sa vyhlasujú chránené územia,

b) ktoré sú zaradené v národnom zozname týchto lokalít obstaraným MŽP SR a prerokovaným s ministerstvom pôdohospodárstva.

Navrhované ÚEV uvedené v národnom zozname sa považuje za chránené územie so stupňom ochrany uvedenom v národnom zozname. Pri posudzovaní vplyvov akejkoľvek činnosti na životné prostredie, pri povoľovaní tejto činnosti, ako aj inej činnosti podľa tohto zákona sa postupuje v súlade so stupňom ochrany navrhovaného ÚEV, tak ako vo vyhlásenom chránenom území. Navrhované ÚEV sa môže nachádzať aj v CHÚ ako aj v jeho OP. Ak stupeň ochrany na navrhovanom ÚEV a na vyhlásenom CHÚ a v jeho OP je rôzny, platia na spoločnom území podmienky ochrany určené neskorším právnym predpisom.

Aktualizovaný Národný zoznam území európskeho významu obsahuje 642 lokalít, ktoré spolu zaberajú 12,6 % z celkovej rozlohy Slovenska. ÚEV boli navrhnuté pre 44 druhov rastlín, 96 druhov živočíchov a 66 typov biotopov, výmera jednotlivých území sa pohybuje od 0,01 ha až po 61 735,30 ha, prekryv so súčasnou sieťou chránených území je 86 %. V územiach platí tzv. predbežná ochrana, teda navrhovaný stupeň ochrany, ÚEV by mali byť vyhlásené za chránené územia alebo zónu chráneného územia, táto povinnosť sa nevzťahuje na 170 ÚEV, ktoré sa 100 % prekrývajú s už vyhlásenými chránenými územiaми.

Obr.2: Národný zoznam území európskeho významu obsahuje 642 lokalít, ktoré spolu zaberajú 12,6 % z celkovej rozlohy Slovenska (zdroj: ŠOP SR, 2023).

Zdroje:

Čárska H., Rybanič R., Králiková K., Viestová E., Čierna M., 2002: NATURA 2000 – ochrana v treťom tisícročí, Daphne, Bratislava (online): <https://www.sopsr.sk/natura/doc/natura.pdf>

Baláž D., Medveďová E., Schulze J., Hachmoeller B., Cvachová A., Kubandová M., Polák P., Viestová E., Janák M., 2005: NATURA 2000 – európska sústava chránených území v Slovenskej republike, ŠOP SR (online): https://www.sopsr.sk/natura/doc/skladacka_n2000/1_strana_Slov.pdf

MŽP SR: NATURA 2000 (online): <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/uzemna-ochrana/>

Nevřelová M., 2013: Ekosozológia, VŠ skriptá, UK v Bratislave (online): http://old.enviro-edu.sk/database/publikacie/ekosozologia/Ekosozologia_skripta_2013.pdf

Ochrana biodiverzity Európy (Natura 2000): <https://eur-lex.europa.eu/SK/legal-content/summary/protecting-europe-s-biodiversity-natura-2000.html>